

BÂYEZİDÎ, Molla Mahmud

(ملا محمود بايزيدى)

(ö. 1867'den sonra)

**Kürt folkloru,
tarih ve edebiyatına dair
çalışmalarıyla tanınan âlim.**

Erzurum vilâyetine bağlı bir kaza merkezi olan Bayazıt'ta (bugün Ağrı'nın ilçesi Doğubayazıt) doğdu. Rusya'nın Erzurum konsolosu Auguste Alexandre Jaba'nın 1857 Eylülünde Bâyezîdî hakkında Saint Petersburg'a gönderdiği bir mektupta onun altmış yaşlarında olduğuna dair ifadesinden hareketle 1797 yılı dolayında doğduğu söylenebilir. İlk dinî öğrenimine memleketinde başladıktan sonra tahsilini Tebriz'de tamamladı; Arapça, Farsça ve Türkçe bilgisini geliştirdi, bu dillerin edebiyatlarına vâkıf oldu. Bölgedeki çeşitli yerlerde imamlık ve müderrislik yaptı. Ardından Bayazıt'a dönerek medresede ders verdi, yetkin bir âlim olarak çevrede adını duyurdu. 1828'de Bayazıt'ın yeniden Rus işgaline uğraması ve sancak beyi Behlûl Paşa'nın yaralı olarak esir düşmesinden sonra şehir iki yıl kadar Rus işgalinde kaldı. 26 Mayıs – 6 Haziran 1830 tarihinde Bayazıt ve çevresinde inceleme yapan Polonyalı misyoner Felician Martin von Zarembo Erzurum, Kars ve Bayazıt'ı anlattığı çalışmasında, Bayazıt'ta mi'rac kandili münasebetiyle Rus generalinin verdiği yemekte karşılaştığı Bâyezîdî'den büyük kabul gören bir âlim diye söz eder; ardından kendisiyle görüşüp bilgi alışverişinde bulunduğunu, Kur'ân-ı Kerîm'den seçtikleri kırk iki sûreyi kendisi için Türkçe'ye çevirmesini ondan rica ettiğini belirtir.

Daha sonra bölgenin önemli bir ticaret ve ilim merkezi olan Erzurum'a taşınan Bâyezîdî'nin orada ulemâ arasında önemli bir mevki edindiği anlaşılmaktadır. Yazılarında kendisinden "efendi, melâ, hoca, hacı" gibi sıfatlarla söz eden Rus konsolosu Jaba'nın belirttiğine göre Cezîre (Cizre) Beyi Bedirhan, Osmanlı Devleti'ne isyan edince 1846'da Bâyezîdî, Müşîr Hâfız Paşa tarafından Bedirhan Bey'e elçi olarak gönderildi. Ertesi yıl da Erzurum Valisi Kâmil Paşa tarafından Hakkârî'de devlete baş kaldıran Nûrullah Bey'e gönderildi ve ilkinde olduğu gibi bu görevini de başarıyla yerine getirdi. Ardından Bedirhan Bey'in kardeşi Mahmud Bey Erzurum'a davet edildiğinde orada kaldığı sürece Bâyezîdî kendisine tercümanlık yaptı. Osmanlı yöneticileriyle Kürt liderleri arasındaki bu

elçilik faaliyeti sırasında Bedirhan Bey'i tasfiye ile görevlendirilen Anadolu Ordusu kumandanı Osman Paşa ile aralarındaki bir anlaşmazlık yüzünden bir ara Van'a sürgün edildiği de kaydedilir (Musaelian, [1999] V/4, s. 4).

Kırım harbi denilen Osmanlı-Rus savaşı sırasında (1853-1856) kardeşinin şehid olması ve Bayazıt'ta ticaretle uğraşan çocuklarının sıkıntıya düşmesi üzerine Bâyezîdî memleketine dönmek isteyince Jaba kendisine birlikte çalışmayı teklif etti ve 1856 yılından itibaren ona Kürtçe öğretmenliği ve yardımcılık yapmaya başladı. XIX. yüzyılda Saint Petersburg (Leningrad) Kürdoloji çalışmalarının yapıldığı önemli bir merkez haline geldi. Rus araştırmacıları yanında Fransız, Alman ve Polonyalı araştırmacılar da bu çalışmalara katıldı. İzmir'den sonra, 1848-1866 yılları arasında Erzurum'da Rusya konsolosu olarak görev yapan Polonya asıllı Auguste Alexandre Jaba'nın Kürt tarihi ve edebiyatına ilgi duyması Saint Petersburg Kraliyet İlimler Akademisi'ndeki araştırmacıların dikkatini çekti, J. A. Bernhard Dorn kendisinden bu çalışmalarını ilahetmesini istedi. Jaba da bu sırada tanıştığı Bâyezîdî'den faydalandı. Jaba, Erzurum'da birçok Kürt'ten yardım almakla birlikte Farsça metinleri Türkçe'ye çevirecek ondan daha iyi birinin bulunmadığını söyler. Jaba'nın da teşvikiyle Kürt dili, edebiyatı, tarihi, etnolojisi, örf ve âdetleri üzerinde çalışan Bâyezîdî, Farsça ve Türkçe'den birçok şiiri ve folklor malzemesini Kürtçe'ye çevirdi. Saint Petersburg Kraliyet İlimler Akademisi'nin Kürtçe yazmaları koleksiyonunun temelini teşkil eden değerli Kürtçe yazma eserleri elde etme konusunda Jaba'ya en büyük yardımı o yaptı; bazı önemli Kürtçe metinleri kendisi kaleme aldı, bir kısmını istinsah etti. Bâyezîdî'nin vefat tarihi belli olmayıp 1859, 1860 gibi tarihler zikredilmekte, 1867 tarihini taşıyan ona ait bir el yazmasından hareketle bu tarihten sonra vefat ettiği belirtilmektedir (M. Ali Suveyrekî, s. 687; Cevdet Hûşyâr, bk. bibl.).

Jaba, Bâyezîdî sayesinde elde ettiği kırk dört Kürtçe, dört Fransızca, üç Farsça ve üç Türkçe yazmadan oluşan koleksiyonundaki Kürt dili ve edebiyatına dair birçok hikâye ve deymi *Recueil de notices et récits kourdes (Câmi'ayê Risâleyân u Hikâyetân bi-Zimânî Kürmânçî)* adlı eserinde yayımlamış (Saint Petersburg 1860), bu vesileyle birçok doğu bilimci yazılı Kürt edebiyatı konusunda bilgi sahibi olmuştur. Jaba'nın, Kürt sözlüklüğünün ilk örneklerinden biri olan 15.000 kelimelik

Kürtçe-Fransızca sözlüğünün (*Dictionnaire kurde-français*, nşr. Ferdinand Justi, Saint Petersburg 1879) hazırlanmasında da Bâyezîdî'nin büyük emeği geçmiştir. Jaba koleksiyonu daha sonra çeşitli çalışmalarda ele alınmış, Rus Kürdologu Margarita Borisovna Rudenko önce bir makalesi ("Kolleksiiia A. D. Zhaba [Kurdskie rukopisi]", *Trudy GPB*, II/5, 1957, s. 165-184) ve ardından *Opisanie kurdsikh rukopisei leningradskikh sobranii* (1961) adlı incelemesiyle dikkatleri bu koleksiyona çekmiştir. Ardından koleksiyonda yer alan Şeyh Ahmed-i Hânî'nin *Mem û Zîn* (Moskva 1962), Bâyezîdî'nin *Âdât u Rusûmetnâme-i Ekrâdiye* (Moskva 1963), Hâris-i Bitlisî'nin *Leylî vü Mecnûn* (Moskva 1965), Faki Tayrân'ın *Şeyh-i San'ân* (Moskva 1965), Selîm-i Süleyman'ın *Yûsuf u Züleyha* (doktora tezi, 1973; Moskva 1986) adlı eserlerini neşretmiştir. Rudenko'nun 1976'da ölümü üzerine J. S. Musaelian, koleksiyon üzerinde çalışarak Jaba'nın derlediği Kürt halk türkülerini Rusça'ya çevirerek yayımlamış (Moskva 1985), son olarak da Bâyezîdî'nin *Şerefnâme* tercümesini (aş.bk.) Kanadê Kurdo ile birlikte neşre hazırlamıştır (I, Moskva 1986). Cevdet Hûşyâr, *Zehâ'irü't-türâşî'l-Kürdî fi hazâ'ini Petersburg* adlı eserinde (Erbil 2011) bu koleksiyondaki yazmalar hakkında bilgi vermektedir. Koleksiyonda bulunan Bâyezîdî'ye ait bazı yazıların henüz incelenmediği anlaşılmaktadır.

Çalışmalarıyla Kürt etnografyası, edebiyat ve folkloruna dair birçok eser ve malzemenin muhafazasına çok önemli katkı sağlayan Bâyezîdî diğer dillerden Kürtçe'ye kitap çevirisi, Kürtçe mensur hikâye, Kürt diline dair Kürtçe kitap yazarlığı gibi konularda eser veren ilk kişi olarak anılır. Rudenko da Bâyezîdî ve Jaba'nın çalışmaları olmasaydı Ortaçağ'daki Kürt edebiyatı ve kültürü hakkında bu kadar bilgi edinilemeyeceğini kaydeder (*Kürtlerin Örf ve Adetleri*, s. 13; ayrıca bk. Kemal Mazhar Ahmed, s. 64).

Eserleri. 1. Âdât u Rusûmetnâme-i Ekrâdiye. 1858'de yazılan eser Kürtler'in sosyal, ekonomik hayatları, örf ve âdetleri, kültür ve folkloru, etnografyası hakkında ilk önemli yazılı kaynaktır. O zamana kadar yazılan Kürt kültürüne dair yazılar sadece din ve edebiyat alanındaydı ve manzumdu; bu eser ise bilinen en eski Kürtçe nesir kabul edilir. Kitapta göçebe Kürt toplulukları, aşiret sistemi, yasaları, örf ve âdetleri kültür ve folkloruyla ilgili çok ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Eser M. B.

Rudenko tarafından Kürtçe yazmanın tıpkıbasımı ve Rusça tercümesi, notlar, Kürtçe terimler ve yer adları sözlüğüyle birlikte yayımlanmış (*Âdât u Rusûmetnâme-i Ekrâdiye / Nrvay i obychai kurdov*, Moskva 1963), ardından başka neşirleri de yapılmıştır (nşr. D. İzolî, *Âdetên Kurdistanê*, Den Haag 1979; nşr. Jan Dost, *Adat û Rusûmetnâme Ekradiye*, İstanbul 2010). Kurmançî lehçesinin Hakkârî şivesiyle yazılan eseri Şükriye Resûl Sorânî lehçesine (*Deb u Nerîtî Kurdekân*, Hevlêr 1981), Azîz Muhammedpûr Dâşbendî Farsça'ya (*Âdab u Rusûm-i Kürdân*, Hejâr'ın yazdığı giriş ve sonuç bölümleriyle, Tahran 1369 hş./1990), Abdullah Babek Pişderî Türkçe'ye (*Kürtlerin Örf ve Adetleri*, İstanbul 1998), Cân (Jan) Dost Arapça'ya (*Risâle fî âdâtî'l-Ekrâd ve tekâlidihim*, Ebûzabî 2011) çevirmiştir. 2. *Tevârîh-i kadîm-i Kürdistân*. Bâyezîdî, en büyük Kürt tarih kaynağı saydığı Şeref Hân-ı Bitlisî'nin Farsça *Şerefnâme*'sini yine Jaba'nın teşvikiyle 1859'da bu adla Kürtçe'ye çevirmiş, Şeref Han ve eserine dair bir mukaddime yazmış, müellifin süslü üslûbunu oldukça sadeleştirmiş ve bazan asıl metnin zenginliğini ortadan kaldıracak derecede ihtisara gitmiştir. Bu durum Bâyezîdî'nin elinde daha kısa bir *Şerefnâme* nüshası olabileceğini de akla getirmektedir. Eserin Saint Petersburg Saltykov Shchedrin Halk Kütüphanesi'nde (Rusya Millî Ktp.) bulunan müellif hattı nüshası, *Şerefnâme*'nin V. Velyaminov-Zernov neşriyle (Saint Petersburg 1860-1862) karşılaştırılarak J. S. Musaelian ve Kanadê Kurdo tarafından yayımlanmış (*Tavârîh-i kadîm-i Kurdistan; perevod Saraf-hana Bidlisi s persidskogo âzyka na kurdskij âzyk; izdanie teksta, predislovie, ukazatel i oglavlenie*, I, Moskva 1986), ardından Saîd Deyreşî tarafından da neşredilmiştir (*Şerefnâmeya Şerefhan Bedlisi*, Duhok 2007). 3. *Tevârîh-i Cedîd-i Kürdistân (Kitâb-ı Târih-i Cedîd-i Kürdistân)*. *Şerefnâme*'nin tercümesinden sonra ona zeyil olmak üzere 1858'de tamamlanan bu eserin 1000 sayfa olduğu kaydedilir. Jaba'nın Fransızca'ya çevirerek 1867'de Saint Petersburg'a gönderdiği eserin, kitabın içeriği hakkında açıklamaların yer aldığı elli sayfalık önsözü dışında âkabeti bilinmemektedir. 4. *Leylî vü Mecnûn*. Jaba, Bâyezîdî'nin 1858'de mensur olarak kaleme aldığı eserin Fuzûlî'den tercüme olduğunu kaydederken Rudenko, Hâris-i Bitlisî'nin kendisi tarafından neşredilen aynı adlı manzum eserinin nesre çekilmiş şekli olduğu sonucuna varmıştır. 5. *Tercüme-i Darb-i Meşelâne*

bi-Zimân-i Kûrmâncî. Bâyezîdî'nin, Saint Petersburg Jaba koleksiyonu içinde yer alan ve Türkçe'den Kürtçe'ye çevirdiği çok sayıda atasözünü içeren bu eser 1856'da hazırlanmıştır. 6. *Risâle-i Tuhtetü'l-İhillân (nihlân) fî zimân-i Kürdân*. Cevdet Hüşyâr, Bâyezîdî'nin 1866'da kaleme aldığı bu eserin Kürt dili konusunda muhtemelen bir Kürt âlimi tarafından yazılmış ilk eser olduğunu belirtir. Bâyezîdî'nin aynı yıl yazdığı, Kürtçe bazı dil kuralları ve fiil çekimlerine dair başlıksız bir çalışmasının müellif hattı nüshası da aynı koleksiyonda bulunmaktadır. Jaba bu eseri Latin harflerine aktarmış ve Fransızca'ya tercüme etmiştir. Bâyezîdî, Ali Teremâhî Hekkârî'nin *Destûr-i Zebân-ı Kürdî*'sini 1858'de istinsah etmiş, buna müellif ve eseri hakkında bir mukaddime eklemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mella Mahmudê Beyazîdî, *Kürtlerin Örf ve Adetleri* (trc. Abdullah Babek Pişderî), İstanbul 1998, s. 11-17 (M. B. Rudenko'nun Rusça baskıya önsözü); M. Alexandre Jaba, *Recueil de notices et récits kourdes*, St. Petersburg 1860, s. VIII-X; Abdülkerîm Müderrîs, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i İlmi u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahran 1369 hş., s. 583-586 (çevirenin eki); Rohat, *Kürdoloji Biliminin 200 Yıllık Geçmişi (1787-1987)*, İstanbul 1991, s. 96, 97, 98, 136, 178, 197; Kemal Burak, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve Kürdistan: Coğrafya-Tarih-Edebiyat*, İstanbul 1992, I, 208-209, 364; Kemal Mazhar Ahmed, *Tarihin Tarihi: Kürtlerde Tarih, Tarihte Kadın* (trc. Abdullah Babek Pişderî), İstanbul 1997, s. 63-66; Mehmed Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, İstanbul 1999, s. 13, 31, 43; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târih-i Meşâhîr-i Kürd*, Tahran 1382 hş., II, 3-4; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemû a'lâmi'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 686-690; Kâmirân Abdüssamed Ahmed ed-Devsekî, *Kürdistân fî'l-ahdi'l-Osmânî*, Beyrut 1427/2006, s. 71; M. Leezenberg, "Soviet Kurdology and Kurdish Orientalism", *The Heritage of Soviet Oriental Studies* (ed. M. Kemper – S. Conermann), New York 2011, s. 87, 99; Mehmet Malmisanlı, "Osmanlı Döneminde Yazılan Kürtçe Eserler Üzerine II", *TT*, sy. 55 (1988), s. 59; J. Blau, "Jıyan u Berhemên Ehmedê Xani (1650-1701)" (trc. M. Malmisanij), *Çıra kovara kulturî*, I/3, Stockholm 1995, s. 4-5; Zeynelabidin Zinar, "Medrese Education in Northern Kurdistan", *Les Annales de l'Autre Islam*, sy. 5 (Islam des Kurdes), Paris 1998, s. 42; J. S. Musaelian, "On the First Kurdish Edition of the Sharaf-Nâma by Mullâ (Melâ) Mahmûd Bâyezîdî", *Manuscripta Orientalia*, V/4, St. Petersburg 1999, s. 3-6; Cevdet Hüşyâr, *Zeğâ'irü't-türâşî'l-Kürdî fî hazâ'ini Petersburg*, <http://medlem.spray.se/alayekurdistan/kurdish%20languages%201.html> (28.06.2013); Mehmet Gültekin, "Mela Mahmud Bayazîdî", <http://www.ehmedexani.org/pages/news/print.php?id=32> (28.06.2013); Can Dost, "Muqaddimetü Kitâbi Âdâtî'l-Ekrâd ve tekâlidühüm li-Melâ Maḥmûd el-Bâyezîdî", <http://www.medaratkurd.com/?p=60> (28.06.2013); Aso Zagrosî, "Mella Mahmudê Beyazîdî (1797-1870?)", <http://aso-zagrosi.over-blog.com/article-mella-mehmude-beyazidi-1797-1870-50904238.html>; Muhsin Seydâ, "Mellâ Maḥmûd el-Bâyezîdî ve'l- ħurûc 'ani'l-me'lûf", <http://www.syriakurds.com/2007/adab/mulla.html>.

AHMET ÖZEL

BAYRAMOĞLU, Fuat (1912-1996)

Türk diplomatı, şair ve yazar.

Ankara'da doğdu. Hacı Bayrâm-ı Veli'nin on altıncı kuşaktan torunudur. Babası Hacı Bayram Dergâhî postnişini Şeyh Tayyib Efendi, annesi Hüsniye Hanım'dır. Çocukluğu Millî Mücadele yıllarının yoksul Ankara'sında tekke atmosferinde geçti. Babasının dergâhtaki odası birinci meclisteki sarıkların toplandığı önemli mekânlardan biriydi.

Tayyib Efendi'nin 20 Mayıs 1920'de vefat etmesi üzerine sekiz yaşında yetim kalan Fuat babasının postuna oturan ağabeyi Şemseddin Efendi'nin gözetiminde yetişti. Mahalle mektebinde başladığı eğitime kısa bir süre Dârülmualimîn'in uygulama okulu olan Tatbikat Mektebi'nde devam etti. Daha sonra Menba-ı Füyûzât Mektebi'nin ikinci sınıfına, 1921'de de Ankara Sultânîsi Kısım-ı İbtidâisi üçüncü sınıfına yazdırıldı. İlkokul diplomasını, küçük ağabeyi Reşat'ın Hukuk Fakültesi'ne yazılması sebebiyle taşındıkları İstanbul'da Pertevniyal Vâlide Sultan İlkmektebi'nden aldı. Altıncı ve yedinci sınıfları Dâvud Paşa Orta Mektebi'nde okudu. Sekizinci sınıfa geçtiği yıl ağabeyi Hukuk Fakültesi'ni bitirdiğinden ailesiyle birlikte tekrar Ankara'ya döndü ve liseyi o yıllarda halk arasında Taşmektep diye tanınan Ankara Erkek Lisesi'nde bitirdi (1931). Yüksek öğrenimini İstanbul'da Mülkiye Mektebi'nde tamamladı (1935). Bitirme tezini hocası Ali Fuat Başgil'in yanında hazırladı. Ardından askere gitti ve yedek subaylığını Söke'de yaptı. Fransızca'sını ilerletmek, bilgi ve görgüsünü arttırmak amacıyla Paris'e gitti. Ancak kaydolduğu Ecole des Science Politiques kendisini tatmin etmediği için Belçika'ya geçti ve Liège Üniversitesi'nin Sciences Politique kısmını bitirip (1939) doktora başladı. Birinci bölümünü tamamladığı "Türk Milliyetçiliği Üzerine Bir Deneme" adlı tezinin ikinci bölümünü hazırlamak üzere Türkiye'ye geldiği sırada II. Dünya Savaşı çıktığından Liège'e dönemedi ve bu yüzden doktorası yarım kaldı.

Yurda dönüşünde Dışişleri Bakanlığı'na intisap etti ve Basın Yayın Genel